

RYZIKO PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI BANKOWEJ I SPOSOBY JEGO OGRANICZANIA

Niniejszy artykuł ma charakter teoretyczny i składa się ze wstępu, dwóch części opisowych oraz podsumowania. Jego głównym celem jest przedstawienie głównych rodzajów ryzyka występujących w działalności bankowej oraz sposobów ich ograniczania. W pierwszej części artykułu zostało zdefiniowane pojęcie ryzyka a następnie zostały omówione najważniejsze rodzaje ryzyka bankowego według różnych kryteriów klasyfikacyjnych. Druga część artykułu została poświęcona sposobom ograniczania ryzyka bankowego, a w szczególności zostały przedstawione w niej najważniejsze bankowe regulacje ostrożnościowe występujące w Polsce. Należy podkreślić, iż normy te oparte są na regulacjach wydawanych przez Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego oraz dyrektywach Unii Europejskiej. Artykuł kończy krótkie podsumowanie

W klasycznej teorii ekonomii podstawowym celem każdego podmiotu gospodarczego jest maksymalizacja zysku. W odróżnieniu od innych podmiotów, banki mają do spełnienia także inne cele, takie jak np.: udział w kreacji pieniądza, gromadzenie ogromnych ilości środków pieniężnych, dokonywanie alokacji i transformacji środków pieniężnych. Niezależnie od wielu funkcji, bank musi być również zawsze wypłacalny. Specyfika działalności banków w znacznej mierze wynika z pełnienia przez nie szczególnych funkcji w gospodarce. Funkcje banków w gospodarce są zasadniczo odmienne od funkcji przedsiębiorstw produkcyjnych, a także usługowych.

Ze względu na swoją szczególną specyfikę działalności, banki funkcjonują w warunkach występowania różnego rodzaju ryzyk i niepełnej lub asymetrycznej informacji powodujących, że działalność ich regulowana jest przez określone przepisy, nakładające wiele ograniczeń, ale jednocześnie mające zapewnić bezpieczeństwo ich działalności. Stąd też, można powiedzieć, że podstawowym celem banku komercyjnego jest maksymalizacja zysku przy określonym, akceptowanym poziomie ryzyka^{1,2}. W realizacji tego celu odpowiedzialne jest kierownictwo każdego banku. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywa również, jako instrument zarządzania i podejmowania decyzji, sprawozdawczość finansowa.

¹ Por.: Graddy D. B., Spencer A. H., *Managing Commercial Banks: Community, Regional, Global*, Prentice Hall, New Jersey 1990, s. 142.

² W pomiarze efektywności ryzyko ujawnia się poprzez osiągnięte wyniki finansowe. Jeżeli dany bank działa zbyt ostrożnie może osiągać mniejsze zyski i odwrotnie. Pomiędzy zyskowością banku a podejmowanym ryzykiem istnieje zatem ścisły negatywny związek.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie głównych rodzajów ryzyka występujących w działalności bankowej oraz sposobów ich ograniczania przy wykorzystaniu bankowych regulacji ostrożnościowych funkcjonujących w Polsce.

1. Rodzaje ryzyka w działalności banków

Każda działalność gospodarcza obarczona jest większym lub mniejszym ryzykiem. Oznacza to, że brak jest pewności i istnieje jedynie prawdopodobieństwo osiągnięcia sukcesu. Ze względu na charakter prowadzonej działalności, banki są w szczególny sposób narażone na występowanie różnego rodzaju ryzyka.

Szerokie rozpowszechnienie ryzyka w różnych dyscyplinach naukowych oraz w praktyce sprawia, że pojęcie to jest różnie definiowane. Istniejące definicje określają przykładowo ryzyko jako:

a) możliwość, prawdopodobieństwo, że coś się nie uda; przedsięwzięcie, którego wynik jest nieznanym, niepewnym, problematyczny³,

b) sytuację, w której co najmniej jeden z elementów składających się na nią nie jest znany, ale znane jest prawdopodobieństwo jego wystąpienia; prawdopodobieństwo to może być wymierne, albo tylko odczuwalne przez podejmującego decyzję⁴,

c) zagrożenie osiągnięcia zamierzonych celów⁵.

W ekonomii i statystyce odróżnia się ryzyko od niepewności⁶. Różnica pomiędzy tymi pojęciami sprowadza się do tego, że w przypadku ryzyka znane jest prawdopodobieństwo wystąpienia określonych zdarzeń, natomiast w sytuacji niepewności rozkład prawdopodobieństwa jest nieznanym. Biorąc pod uwagę takie założenia, należy stwierdzić, iż w działalności bankowej występuje głównie sytuacja niepewności. Wielu autorów zwraca też uwagę na fakt, że jedną z podstawowych przyczyn ryzyka jest posiadanie niewystarczających informacji, na podstawie których podejmowane są decyzje.

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele różnorodnych klasyfikacji ryzyka bankowego, z których każda posiada swoje zalety i wady. Poszczególne rodzaje ryzyka są przy tym definiowane niejednoznacznie, albo też pod tymi samymi nazwami kryją się różne rodzaje ryzyka. Klasyfikacja rodzajów ryzyka bankowego jest niewątpliwie trudna, co wynika ze złożoności roli banków w funkcjonowaniu współczesnych gospodarek⁷.

³ Słownik języka polskiego, tom III, PWN, Warszawa 1981, s. 155.

⁴ Encyklopedia Organizacji i Zarządzania, PWE, Warszawa 1981, s. 456.

⁵ Zawadzka Z., Ryzyko bankowe. Ryzyko stopy procentowej i ryzyko walutowe, Poltext, Warszawa 1995, s. 9.

⁶ Pojęcia te odróżniali już Keynes J. M. i Knight F.

⁷ Por.: Jaworski W., L. (red.), Współczesny bank, Poltext, Warszawa 2001, s. 308.

Możliwość szerokiej interpretacji pojęcia ryzyka powoduje, że systematyzacja ryzyk bankowych powinna być dokonana co najmniej na kilku płaszczyznach. Jeżeli ryzyko określimy jako możliwość odchylenia się wielkości rzeczywistych od docelowych, którymi dla właścicieli będą korzyści w postaci dywidendy, to jego przejawem będzie uszczuplenie ich dochodu, względnie majątku. Stąd w klasyfikacji ryzyk bankowych będziemy odróżniali:

1. *Ryzyko kapitałowe*, które prowadzi do ubytku nagromadzonych walorów, jak np. wierzytelności uwidocznionych na rachunkach bankowych lub potwierdzonych przez dłużne papiery wartościowe, papiery wartościowe o charakterze tytułów własności, a także dóbr rzeczowych⁸,

2. *Ryzyko dochodowe*, które prowadzi do nieoczekiwanych ubytków bieżących strumieni dochodów, na przykład z tytułu oprocentowania kredytów, dyskonta realizowanego przy zakupie bonów skarbowych, dywidend otrzymywanych od posiadanych akcji; jak też do nieoczekiwanych wzrostów bieżących wydatków, na przykład z tytułu odsetek płaconych od przyjmowanych depozytów i lokat, od wykorzystywanych kredytów refinansowych w banku centralnym, bieżących wydatków osobowych i rzeczowych związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa bankowego.

Wewnątrz dwóch przedmiotowo wyróżnionych rodzajów ryzyka bankowego można dokonać bardziej szczegółowego podziału według kryteriów przedmiotowych. W grupie ryzyka kapitałowego będą to:

I. Po stronie aktywów banku:

1. Zmniejszenia wartości przechowywanych w kasach i skarbcach środków płatniczych, krajowych i zagranicznych,

2. Zmniejszenia należności z tytułu lokat bankowych (w banku centralnym i w bankach komercyjnych, tak krajowych, jak i zagranicznych, tak lokat denominowanych w walucie krajowej, jak i lokat denominowanych w walutach obcych),

3. Zmniejszenia należności z tytułu udzielenia pożyczek różnego rodzaju klientom (gospodarstwom domowym, przedsiębiorstwom krajowym i zagranicznym, niebankowym instytucjom niezarobkowym, itp.), na różne okresy, w różnych walutach⁹,

4. Zmniejszenia należności z tytułu posiadanych papierów wartościowych, tak typu dłużnego, jak i typu własnościowego, tak publicznych, jak prywatnych, denominowanych zarówno w walucie krajowej, jak w walutach obcych¹⁰,

⁸ Iwanicz – Drozdowska M., Nowak A., Ryzyko bankowe (cz. I), Bank Spółdzielczy, 1/1997, s. 46.

⁹ Iwanicz – Drozdowska M., Nowak A., Ryzyko bankowe (cz. III), Ryzyko kredytowe, Bank Spółdzielczy, 5/1997, s. 34.

¹⁰ Iwanicz – Drozdowska M., Drozdowski A., Ryzyko bankowe (cz. V), Ryzyko w obrocie papierami wartościowymi, Bank Spółdzielczy, 7/1997, s. 27.

5. Zmniejszenia wartości rzeczowych składników majątkowych (budynki, urządzenia techniczne i maszyny, środki transportowe, meble i innego rodzaju wyposażenie biurowe, zapasy materiałów o przeznaczeniu administracyjnym i innym).

II. Po stronie pasywów banków:

1. Zmniejszenie wartości lokat innych banków (krajowych i zagranicznych, denominowanych w walucie krajowej i w walutach zagranicznych),

2. Zmniejszenie wartości kredytów refinansowych banku centralnego (kredytu redyskontowego, kredytu lombardowego i innych rodzajów kredytów refinansowych),

3. Zmniejszenie wartości depozytów różnego rodzaju (a'vista, terminowe) powierzonych przez różne grupy klientów, denominowanych tak w walutach zagranicznych, jak i w walucie krajowej,

4. Zmniejszenie wartości różnych składników kapitałów własnych banku.

III. W obszarze wzajemnych relacji składników majątkowych i kapitałowych (aktywów i pasywów) banków:

1. Zmniejszenie lub utrata płynności finansowej banku.

Podobnie w obszarze ryzyka dochodowego banków możemy wskazać na następujące jego rodzaje:

1. Zmniejszenie dochodów płynących z oprocentowania lokat w innych bankach, kredytów udzielonych różnym grupom klientów, z oprocentowania papierów wartościowych dłużnych o zmiennej stopie procentowej¹¹,

2. Zmniejszenie dochodów płynących z papierów wartościowych typu własnościowego, udziałów kapitałowych w innych przedsiębiorstwach,

3. Zmniejszenie dochodów z prowizji otrzymywanych od klientów z tytułu wykonywania różnego rodzaju usług bankowych,

4. Wzrost wydatków związanych z oprocentowaniem kredytów refinansowych, lokat międzybankowych, depozytów różnych grup klientów w operacjach krajowych i zagranicznych, denominowanych w walucie krajowej i w walutach zagranicznych,

5. Wzrost innych rodzajów wydatków bieżących, osobowych i rzeczowych, jakie są związane z działalnością banków, w tym wzrost podatków, opłat i innych świadczeń publicznych, zaliczanych do kosztów własnych oraz wzrost odpisów na rezerwy celowe, zaliczanych również do kosztów własnych banków,

6. Wzrost obciążeń publicznych, pomniejszających zyski brutto banków (głównie podatku dochodowego), prowadzących do obniżenia zysków netto¹².

¹¹ Iwanicz – Drozdowska M., Nowak A., Ryzyko bankowe (cz. IV), Ryzyko stopy procentowej, Bank Spółdzielczy, 6/1997, s. 41.

¹² Fedorowicz Z., Ryzyko bankowe, WPWSBiA, Warszawa 1996, s. 57.

Jeżeli pojęciem ryzyka obejmuje się odchylenie od wielkości docelowej, wówczas można sklasyfikować ryzyka według tego, w jakim horyzoncie planistycznym zostały ustalone te wielkości docelowe. Ogólnie należy rozróżnić planowanie strategiczne i operacyjne. Ryzyko strategiczne ma swoją przyczynę w decyzjach strategicznych, a ryzyko operacyjne w decyzjach operacyjnych¹³. Tak więc, w zależności od horyzontu czasowego analizy, możemy wyróżnić¹⁴:

1) *ryzyko strategiczne*, wpływające na długookresową zdolność konkurencyjną banku oraz

2) *ryzyko operacyjne*, wpływające na bieżącą konkurencyjność banku.

Do ryzyk strategicznych zalicza się ryzyka wynikające ze zmianą struktury kapitału oraz ryzyka związane ze sferą zarządzania. To pierwsze polega na zagrożeniu, że właściciele nie mogą lub nie chcą wyposażyć banku w kapitał niezbędny do sprawnego funkcjonowania. Oprócz tego właściciele banku i zaangażowany przez nich zarząd podejmują wiele decyzji strategicznych, wywierających istotny wpływ na dalszą działalność banku i jego zagrożenie ryzykiem. Najważniejsze z tych decyzji to wybór obszarów działania, struktury organizacyjnej, systemu planowania i kontroli, systemu elektronicznego przetwarzania danych, a także udziałów w innych firmach. Można powiedzieć, że pierwszy rodzaj ryzyka związany jest z decyzjami właścicieli banku odnośnie wielkości kapitału własnego, a drugi z decyzjami kadry menedżerskiej w sferze zarządzania strategicznego bankiem¹⁵.

Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego zdefiniował ryzyko operacyjne jako “ryzyko bezpośredniej lub pośredniej straty wynikającej z nieadekwatnych i zawodnych procesów wewnętrznych, dotyczących ludzi i systemów lub wynikających ze zdarzeń zewnętrznych”¹⁶.

W praktyce jednoznaczne oddzielenie ryzyk strategicznych i operacyjnych nie jest do końca możliwe, gdyż granica między nimi jest stosunkowo płynna. Ryzyka strategiczne znajdują odzwierciedlenie w działalności operacyjnej banku i skutki ich oddziaływania są praktycznie nie do odróżnienia od skutków ryzyk operacyjnych. Z kolei wyniki osiągnięte w danym roku w działalności operacyjnej mogą wpływać na decyzje podejmowane z dłuższym horyzontem czasowym¹⁷.

¹³ Dębski W., Ryzyko bankowe, Bank i Kredyt, nr 10/1994, s. 38.

¹⁴ Zawadzka Z., Ryzyko bankowe. Ryzyko stopy procentowej i ryzyko walutowe, op. cit., s. 10.

¹⁵ Borys G., Ryzyko bankowe, Bank, 10/1995, s. 24.

¹⁶ The New Basel Capital Accord – an Explanatory Note, Annex 2, Basel Committee on Banking Supervision, January 2001, p. 10.

¹⁷ Jaworski W. L. (red.), Współczesny bank, op. cit., s. 308.

Pomimo trudności w oddzieleniu tych dwóch rodzajów ryzyka do grupy ryzyk operacyjnych klasyfikuje się¹⁸:

– ryzyka w obszarze techniczno-organizacyjnym, występujące w różnych rodzajach przedsiębiorstw,

– ryzyka w obszarze finansowym, określane jako ryzyka typowo bankowe i mające zasadnicze znaczenie przy zarządzaniu ryzykiem w działalności bankowej.

Ryzyko w obszarze techniczno-organizacyjnym można podzielić na¹⁹:

– ryzyko o charakterze personalnym, związane z kwalifikacjami zatrudnionego personelu,

– ryzyko o charakterze organizacyjnym, które mogą wynikać z niewłaściwej struktury organizacyjnej, zasad funkcjonowania kontroli wewnętrznej, planowania, księgowości, a także współdziałania między poszczególnymi działami,

– ryzyko o charakterze rzeczowo-technicznym, wynikające z posiadanego przez bank wyposażenia technicznego i możliwości przeprowadzania operacji niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania (np. pojemność i rodzaj operacji możliwych do wykonania za pomocą systemu elektronicznego przetwarzania danych).

W obszarze techniczno – organizacyjnym występują m.in. następujące rodzaje ryzyka:

– ryzyko z tytułu odpowiedzialności banku, np. za błędy w doradzaniu klientom, w zarządzaniu majątkiem lub w prospekcie emisyjnym,

– ryzyko związane z obrotem płatniczym, np. błędne wypełnianie zleceń płatniczych, realizacja sfałszowanych czeków,

– ryzyko zniszczenia majątku banku na skutek klęsk żywiołowych lub kradzieży,

– ryzyko zakłóceń w systemie elektronicznego przetwarzania danych.

Ryzyka występujące w obszarze finansowym dzielą się na dwie główne grupy²⁰:

– *ryzyko wyniku*,

– *ryzyko płynności*.

Ryzyka wyniku to niebezpieczeństwo nie osiągnięcia przez bank założonego wyniku. Wśród ryzyk wyniku występujących w obszarze finansowym można wyróżnić:

1. Ryzyko związane z partnerem transakcji, czyli niebezpieczeństwo, niezrealizowania przez bank założonego wyniku na skutek częściowej lub całkowitej straty, wynikającej z niewywiązywania się ze swoich obowiązków przez

¹⁸ Kropielnicka A., Analiza ryzyka w controllingu, Bank i Kredyt, 7/1993, s. 51.

¹⁹ Jaworski W. L. (red.), Współczesny bank, op. cit., s. 310.

²⁰ Por.: Jaworski W., L., Zawadzka Z. (red.), Bankowość, podręcznik akademicki, op. cit., s. 598 – 600.

partnera transakcji lub pogorszenia jego standingu. Ryzyka te określane są w literaturze jako ryzyka niewypłacalności dłużnika banku, ryzyka podmiotowe lub adresowe. Mogą to być:

a) ryzyko podmiotowe z tytułu transakcji bilansowych, czyli ryzyka, na które narażony jest bank w przypadku:

- niespłacenia przez kredytobiorcę zaciągniętych kredytów,
- straty z powodu spadku wartości dłużnych papierów wartościowych, na skutek pogorszenia się standingu ich emitenta,
- spadku kursu posiadanych akcji,
- utraty wartości udziałów posiadanych w innych firmach,
- niewypłacania dywidendy przez firmy, w których bank ma udziały;

b) ryzyko podmiotowe z tytułu tradycyjnych transakcji pozabilansowych, a więc udzielonych gwarancji i poręczeń;

c) ryzyko podmiotowe z tytułu transakcji pozabilansowych – swapowych, terminowych i opcyjnych.

2. Ryzyko rynkowe, określane także jako cenowe, których przyczyną jest niekorzystne dla banku kształtowanie się na rynku stóp procentowych, kursów walut i kursów akcji. Mogą to być:

a) ryzyka cenowe z tytułu transakcji bilansowych, a w tym:

- ryzyko stopy procentowej, spowodowane niekorzystnymi tendencjami w zakresie rynkowych stóp procentowych,
- ryzyko walutowe, określane także jako ryzyko kursu walutowego,
- ryzyko spadku cen metali szlachetnych,
- ryzyko spadku kursu akcji, wynikające z ogólnego pogorszenia się indeksu giełdowego, a nie sytuacji danej firmy;

b) ryzyka cenowe z tytułu transakcji pozabilansowych, a więc operacji swapowych, terminowych i opcyjnych.

Ryzyko płynności w banku generalnie rozumie się jako możliwość utraty zdolności do spłaty zobowiązań. Należy je rozpatrywać w okresach krótkich (miesiąca), średnich (kwartału) i długich (roku i powyżej). W zakresie płynności w krótkich okresach głównym problemem banku jest zapewnienie sobie nadwyżki aktywów zbywalnych lub zbliżających się do terminu płatności nad pasywami, o nadchodzących terminach wymagalności. Oznacza to, iż poszczególne pozycje aktywów różnicowane ze względu na okresy ich utrzymywania powinny korespondować z odpowiednimi pozycjami pasywów charakteryzujących się takimi samymi lub zbliżonymi okresami ich wymagalności. Najważniejsze jest jednak zapewnienie pokrycia składnikom pasywów o najkrótszych terminach płatności

(wkłady płatne na każde żądanie, depozyty do trzech miesięcy) przez najbardziej płynne składniki aktywów (gotówka, krótkoterminowe papiery wartościowe)²¹. Warunek ten można przedstawić za pomocą poniższej formuły matematycznej:

$$M + W_p > W_{yp}, \quad (1)$$

gdzie:

M – stan początkowy kasy,

W_p – wpłaty gotówkowe uzyskane w danym okresie,

W_{yp} – wypłaty gotówkowe dokonane w danym okresie.

Ryzyko niemożności wywiązania się ze swoich zobowiązań dotyczy przede wszystkim nie przewidzianych wcześniej strumieni płatniczych. W tym kontekście należy wyróżnić dwa rodzaje ryzyka utraty płynności: aktywne i pasywne. Pierwsze z nich opisuje sytuację, w której ustalone wcześniej wpłaty gotówkowe nie napłynęły w terminie (np. opóźniony zwrot kredytu) lub przyznane linie kredytowe (przede wszystkim dotyczy to kredytu na rachunku bieżącym) zostały nadmiernie wykorzystane. Przypadek ryzyka pasywnego obejmuje przede wszystkim przedterminowe wycofywanie lokat przez klientów oraz wypowiedanie kredytów przez wierzycieli²². Ponieważ w obu przypadkach mamy do czynienia z zaburzeniem czasowym w przepływie wcześniej zaplanowanych i oszacowanych strumieni płatniczych, dlatego czasami ryzyko utraty płynności nazywa się po prostu ryzykiem terminowym.

Niezaplanowane zmiany w przebiegu strumieni płatniczych nie muszą prowadzić od razu do powstania sytuacji, w której bank traci możliwość wywiązania się ze swoich zobowiązań. Dysponuje on bowiem przeważnie szerokim wachlarzem możliwości refinansowania się, tyle tylko, że nie przewidziane korzystanie z nich prowadzi do powstania większych niż zwykle kosztów. Stąd też, miernikiem ryzyka utraty płynności jest przede wszystkim dodatkowy koszt, jaki bank ponosi wskutek konieczności ponadplanowego refinansowania się w innych instytucjach finansowych. Przybiera on zazwyczaj postać dodatkowego narzutu na oprocentowanie kredytu refinansowego, które powoduje zmniejszanie osiąganych zysków. Z tego wynika, że występowanie nie przewidzianych stanów braku płynności ma bezpośredni wpływ na wynik finansowy banku²³.

Pomiędzy ryzykiem płynności i ryzykiem wyniku występują zatem wzajemne współzależności. Niespłatenie kredytu lub opóźnienia w jego spłacie mogą spowodować utratę płynności. Wystąpienie tego zjawiska na większą skalę

²¹ Dębski W., Ryzyko bankowe, op. cit.

²² Dębski W., Ryzyko bankowe, op. cit.

²³ Chudzik R., Kategorie ryzyka bankowego – próba klasyfikacji zjawiska, Bank i Kredyt, 1/1992.

i przedostanie się informacji o kłopotach banku może wywołać gwałtowne wycofywanie wkładów, powodując nawet bankructwo. Wystąpienie ryzyka wyniku przyczynia się do utraty płynności. Związek między tymi rodzajami ryzyka może zachodzić także w przeciwnym kierunku. Problemy z płynnością mogą spowodować konieczność refinansowania się po wyższych stawkach, a więc wystąpienie ryzyka stopy procentowej i wspomniane wyżej pogorszenie się wyniku finansowego.

W celu minimalizacji ryzyka płynności bank musi opracować skuteczny sposób zarządzania swoją płynnością²⁴. Do tego celu służy ustawiczne monitorowanie swojej pozycji płynności, sprowadzające się do sporządzania w odpowiednich okresach zestawień terminów płatności poszczególnych składników aktywów i pasywów banku. W przygotowywanym zestawieniu terminów płatności powinny znaleźć odzwierciedlenie także przepływy gotówkowe związane z planowanymi na dany okres działaniami, dotyczącymi zmian składników aktywów i pasywów. Poza tym bank powinien utrzymywać pewną rezerwę środków płynnych, które mogłyby zostać użyte w sytuacjach nie przewidzianego wzrostu zapotrzebowania na te środki. Nadmienić również trzeba, iż bank oprócz kontrolowania swej płynności w okresach krótkich musi dodatkowo kontrolować swą pozycję płynności w okresach średnich. Ponadto, należy przyjąć pewien poziom monitorowania i kontrolowania płynności w okresach dłuższych niż rok, co nie jest bez znaczenia przy możliwości lokowania przez banki swoich środków w innych spółkach (na zasadzie udziałów).

Jeżeli chodzi o sposoby monitorowania i kontroli płynności banku, to istnieją w tym zakresie określone zasady – mające charakter regulacji wewnętrznych lub określonych przez bank centralny. Wynikają z nich zarówno odpowiednie klasyfikacje aktywów i pasywów, jak również podział na okresy ich zapadalności (wymagalności), a także określone wskaźniki i limity, za pomocą których płynność ta jest kontrolowana. Szczególnie istotne chociażby z punktu widzenia obligatoryjnego charakteru są regulacje ustawowe zawarte w Prawie bankowym, wzmocnione i uzupełniane rozporządzeniami wykonawczymi Prezesa NBP, czy też Ministra Finansów. Dla problemu zarządzania ryzykiem płynności i wyników finansowych banków nie są również obojętne rozstrzygnięcia dotyczące obciążeń podatkowych, zarówno tych o charakterze centralnym, jak i lokalnych.

2. Bankowe regulacje ostrożnościowe funkcjonujące w Polsce

Istnienie regulacji bankowych przypisuje się fundamentalnym motywom makro- i mikroekonomicznym. Na gruncie teorii ekonomii rola sektora bankowego sprowadza się m. in. do funkcji pośrednika finansowego, dokonującego transferu

²⁴ Lejman P., Warcok K., Rodzaje ryzyka w procesie zarządzania oddziałem banku komercyjnego, *Bank*, 7/1996.

oszczędności różnych podmiotów w inwestycje przedsiębiorstw. Miejszem dokonywania owego transferu jest rynek kapitałowy wraz ze sprzężonym z nim rynkiem papierów wartościowych. Wielkością regulującą podaż oszczędności i popyt na inwestycje jest stopa procentowa. Chcąc oddziaływać na rynek kapitałowy państwo może korzystać z dwóch narzędzi:

- a) polityki fiskalnej – poprzez wydatki publiczne,
- b) polityki pieniężnej – poprzez kształtowanie podaży pieniądza²⁵.

W związku z powyższym, banki powinny być kontrolowane, aby zapewnić odpowiednią, tj. dostosowaną do wzrostu produktu narodowego, podaż pieniądza, a także dać bankowi centralnemu możliwość kontroli rezerw bankowych, stóp procentowych i wielkości udzielanych kredytów²⁶.

Powszechnie przyjmuje się, że regulowanie działalności banków przez podmioty z zewnątrz (instytucje nadzoru bankowego) znajduje swoje uzasadnienie z uwagi na²⁷:

- utrzymanie bezpieczeństwa i stabilności finansowej systemu bankowego świadczącego szczególne usługi na rzecz gospodarki i społeczeństwa,
- zagwarantowania kontroli monetarnej, a zwłaszcza podaży pieniądza i stabilności cen,
- zapewnienie równej konkurencji pomiędzy bankami oraz uniknięcia nadmiernej koncentracji kapitału i praktyk monopolistycznych.

Podstawowe cele norm ostrożnościowych to także niedopuszczenie do niebezpiecznych praktyk, nieprofesjonalnych zachowań, niezgodnych nie tylko ze sztuką bankową, ale także ze zdrowym rozsądkiem.

Problem regulacji ostrożnościowych na szczeblu mikroekonomicznym sprowadza się do próby ograniczania ryzyka podejmowanego przez pojedynczy bank i izolowania banków upadłych, w celu uniknięcia tzw. "efektu domina". Aby to osiągnąć, władze bankowe próbują obserwować, czy banki działają w sposób bezpieczny, a także oceniać sytuację sektora bankowego i jego poszczególnych uczestników. Waga i znaczenie tych działań wynikają z faktu, iż sprawność i efektywność każdej gospodarki wymaga bezpiecznego, stabilnego i nowoczesnego funkcjonującego systemu bankowego. Bezpieczeństwo systemu finansowego i bankowego może mieć miejsce jedynie w systemach właściwie uregulowanych i nadzorowanych. Dla prawidłowego uregulowania pewnych obszarów gry rynkowej

²⁵ Osiński J., Stopyra J., Płynność sektora bankowego a regulacja podaży pieniądza, Bank i Kredyt, 5-6/1993.

²⁶ Por.: Iwanicz – Drozdowska M., Regulacje ostrożnościowe – powstanie i ewolucja, Bank i Kredyt, 9/1996.

²⁷ Daniluk D., Regulacje i nadzór bankowy w Polsce, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 1996, s. 11.

w dziedzinie finansów i bankowości należy pamiętać, iż regulacje finansowe powinny służyć nie tylko interesowi samych banków, ale i interesowi klientów banków, a więc deponentów, kredytobiorców, właścicieli rachunków.

Normy wprowadzone w Polsce są wypadkową najlepszych praktyk i doświadczeń międzynarodowego nadzoru bankowego. Oparte są w dużej mierze na regulacjach wydawanych przez Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego oraz dyrektywach Unii Europejskiej. Dzięki temu zbliżają one polską bankowość do standardów międzynarodowych, powszechnie uznanych i akceptowanych w świecie zachodnim. Są także dostosowane do specyfiki polskiej gospodarki, bankowości oraz do polskiego systemu prawa²⁸.

Ze względu na charakter normy ostrożnościowe podzielić można na ilościowe i jakościowe. Do regulacji ilościowych zalicza się te normy, które narzucają ograniczenia w działalności banków w postaci bezwzględnych wielkości liczbowych, lub też pewnych proporcji pomiędzy wymiernymi pozycjami bilansu. Z reguły chodzi tutaj o fundusze własne jako punkt odniesienia dla ustanowienia limitów procentowych. Jako przykład takich rozwiązań można wskazać współczynnik wypłacalności, normy koncentracji kredytów i innych wierzytelności oraz limity pozycji walutowych. Jeżeli chodzi o regulacje jakościowe to koncentrują się one na wskazywaniu obowiązującego trybu, zasad, czy też procedur postępowania, pozostawiając określenie skali aktywności banku samym zainteresowanym. Są to na przykład przepisy dotyczące tworzenia rezerw celowych na aktywa o obniżonej jakości, zasady udzielania gwarancji bankowych, czy też reguły postępowania banków przy przeciwdziałaniu procederowi "prania brudnych pieniędzy".

Z punktu widzenia funkcji wypełnianych przez nadzór bankowy regulacje ostrożnościowe odnoszą się zasadniczo do pięciu zagadnień związanych z działalnością banków. Są to: adekwatność kapitału, rezerwy celowe na aktywa o obniżonej jakości, płynność, zarządzanie ryzykiem i kontrola wewnętrzna.

Najbardziej popularnym i zarazem niebezpiecznym rodzajem ryzyka bankowego jest ryzyko kredytowe. Miarą pokrycia aktywów i zobowiązań pozabilansowych, obciążonych ryzykiem kredytowym jest współczynnik wypłacalności (współczynnik Cooke'a) liczony jako relacja skorygowanej sumy funduszy własnych banku do sumy aktywów i zobowiązań pozabilansowych przeliczonych odpowiednimi wagami ryzyka. Innymi słowy jest to ustalona proporcja pomiędzy wielkością kapitału banku, a skalą prowadzonej przez niego

²⁸ Krzyżewski J., Aspekty prawne procesów dostosowawczych w polskim systemie bankowym, *Bank i Kredyt*, 6/1997.

szeroko pojętej działalności kredytowej. Stąd też, wskaźnik ten określa się również jako współczynnik adekwatności kapitału. Stanowi on także jeden z najważniejszych mierników służących do oceny jakości portfela aktywów.

Przyjęty w Polsce pomiar adekwatności kapitału opiera się na koncepcji opracowanej przez Bazylejski Komitet ds. Nadzoru Bankowego²⁹, zaakceptowanej i wdrożonej przez niemal wszystkie nadzory bankowe na świecie. Zasady adekwatności kapitałowej pozostawiają władzom poszczególnych krajów pewien margines swobody w kształtowaniu licznika (fundusze własne netto) i mianownika (ważone aktywa i zaangażowanie pozabilansowe), a jednocześnie zapewniają porównywalność współczynników adekwatności wyliczonych w różnych krajach³⁰. Pewne modyfikacje, które zostały wprowadzone w Polsce, wynikały z dążenia do lepszego przystosowania tego narzędzia do specyfiki polskiej bankowości.

W dniu 20 maja 1993 r. zostało wydane zarządzenie Prezesa NBP regulujące kwestię utrzymywania przez banki odpowiedniego współczynnika wypłacalności³¹. Stanowi ono regulację o charakterze ilościowym, która zobowiązuje polskie banki do legitymowania się co najmniej 8 % współczynnikiem wypłacalności. Banki rozpoczynające działalność operacyjną zostały zobowiązane do utrzymania tego współczynnika na poziomie nie niższym niż 15 % przez pierwsze 12 miesięcy działalności i nie niższym niż 12 % przez następne 12 miesięcy działalności. Natomiast sposób wyliczania współczynnika wypłacalności banku oraz procentowe wagi ryzyka przypisane poszczególnym kategoriom aktywów i zobowiązań pozabilansowych określa w drodze zarządzenia Komisja Nadzoru Bankowego.

Dla obliczenia współczynnika wypłacalności konieczne jest ustalenie bazy kapitałowej. W przepisach Unii Europejskiej³² wyróżnia się dwa elementy bazy kapitałowej banku:

- kapitał podstawowy (Tier 1), który obejmuje kapitał akcyjny banku, rezerwy jawne, premie udziałowe i udziały partycypacyjne w innych spółkach (do 50 %),
- kapitał uzupełniający (Tier 2), złożony z niejawnych rezerw, zysku zatrzymanego za rok bieżący, rezerw ogólnych i na rewaluację aktywów z tzw.

²⁹ Dyrektywa z 18 grudnia 1989 r. w sprawie współczynnika wypłacalności instytucji kredytowych – Council Directive of 18 December 1989 on a solvency ratio for credit institution – 89/647/EEC + 91/31/EEC (OJ L 386 30.12.1989 + OJ L 17, 23.01.1991).

³⁰ Iwanicz – Drozdowska M., Normy ostrożnościowe (cz. II), Współczynnik wypłacalności, Bank Spółdzielczy, 11/1995.

³¹ Zarządzenia nr 7/1993 Prezesa NBP z dnia 20 maja 1993 r. w sprawie norm dotyczących pokrycia funduszami własnymi aktywów banku, Dz. Urz. NBP z 1993 r., nr 6, poz. 11.

³² Dyrektywa z 17 kwietnia 1989 r. w sprawie funduszy własnych banków – Council Directive of 17 April 1989 on the own funds of credit institutions – 89/299/EEC + 91/633/EEC + 92/16/EEC – (OJ L 124, 05.05.1989 + OJ L 339, 11.12.1991 + OJ L 75, 21.03.1992).

“hybryd kapitałowych” (papiery wartościowe o zmiennej stopie i bezterminowe kumulacyjne akcje preferencyjne) i pasywów podporządkowanych³³. Kategoria pasywów podporządkowanych zawiera zwykle niezabezpieczone instrumenty długu podporządkowanego z minimalnym okresem zapadalności dłuższym niż 5 lat. Te instrumenty w przeciwieństwie do “instrumentów hybrydowych”, nie mogą być wykorzystane do pokrycia strat w przypadku, gdy bank kontynuuje działalność. Z tego powodu określono limit w wysokości 50 % kapitału podstawowego, do wysokości którego pozycja ta może być włączona do kapitału uzupełniającego, który wraz z podstawowym jest wykorzystywany do oceny wypłacalności³⁴. Podobnie polskie przepisy bankowe za bazę kapitałową przyjmują kapitał podstawowy i uzupełniający.

Ustawowa regulacja współczynnika wypłacalności dotyczy tylko definicji i jego wysokości. Natomiast sposób jego obliczania z uwzględnieniem procentowych wag ryzyka przypisanych poszczególnym kategoriom aktywów i zobowiązań pozabilansowych przypisano Komisji Nadzoru Bankowego.

Nie ulega wątpliwości, że współczynnik wypłacalności jest przydatny do określenia sytuacji banku. Zachowanie właściwych proporcji pomiędzy własną bazą kapitałową a wielkością zamrożonego kapitału w aktywach jest niezwykle ważne dla budowy zaufania u klientów i umacniania pozycji banku na rynku. Jego stałe monitorowanie może stanowić istotną pomoc w bieżącym zarządzaniu działalnością. Może być również wykorzystywany do planowania strategicznego. Ze strony nadzoru bankowego może być syntetyczną miarą sytuacji finansowej banków i skłonności managementu do podejmowania ryzykownych decyzji, by skutecznie ingerować w odpowiednim czasie w przypadku niepokojących zmian. Należy przy tym zaznaczyć, że przy podejmowaniu decyzji należy raczej brać pod uwagę kształtowanie się współczynnika w pewnym przedziale czasowym, niż jego wartość z pojedynczej obserwacji³⁵. Trzeba w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że poziom 8 % tego wskaźnika jest modelowy i nie gwarantuje automatycznie powodzenia banku i jego wypłacalności w długim okresie. Wysoki poziom tego wskaźnika świadczy z jednej strony o bezpieczeństwie banku, ale z drugiej wskazuje na niską efektywność zagospodarowania wolnych środków banku.

³³ Gruszka B., Rozwój systemu bankowego w Polsce a wytyczne EWG, Materiały z konferencji Katedr Bankowości i Finansów w Polanicy Zdroju – 26.10.1993 r.

³⁴ Iwanicz – Drozdowska M., Normy ostrożnościowe (cz. II), Współczynnik wypłacalności, Bank Spółdzielczy, 11/1995.

³⁵ Grafikowa V., Zarządzanie kapitałem banku a współczynnik wypłacalności w nowej postaci, Bankier, 7/1993, s. 41.; Gruszka B., Rozwój systemu bankowego w Polsce a wytyczne EWG, Materiały z konferencji Katedr Bankowości i Finansów w Polanicy Zdroju – 26.10.1993 r.

We wszystkich wysoko rozwiniętych systemach bankowych funkcjonują prawnie wiążące banki limity ograniczające możliwość szeroko rozumianego kredytowania pojedynczych klientów lub grup klientów związanych ze sobą więzami gospodarczymi albo personalnymi. Wynika to z faktu, że nadmierna koncentracja kredytów stanowi istotne niebezpieczeństwo zagrażające stabilności każdego banku. W celu ochrony przed istniejącym ryzykiem konieczne jest wprowadzenie odpowiednich limitów poprzez odniesienie maksymalnej wysokości zaangażowania finansowego banku wobec klientów do wielkości posiadanego przez bank kapitału. Wynika to z konieczności stosowania przez banki podstawowej zasady ostrożnego działania, polegającej na dywersyfikacji ryzyka. Twierdzi się, że nadmierna koncentracja wierzytelności banku wobec jednego klienta lub grupy powiązanych ze sobą klientów może prowadzić do:

- przywilejowanego kredytowania spowodowanego utratą obiektywizmu przez władze banku i co za tym idzie do nieefektywnej alokacji środków,
- występowania zjawiska uzależnienia się od dużego kredytobiorcy, którego bankructwo może nawet doprowadzić w skrajnych warunkach do upadku banku kredytującego; zjawisko to powoduje stałe odnawianie danego kredytu i pogarszanie jakości aktywów kredytodawcy³⁶.

Pojęcie nadmiernej koncentracji i ustalonych na nią limitów jest różne w różnych krajach, zawsze jednak obejmuje:

- kreślenie norm ostrożnościowych prawnie wiążących banki,
- apewnienie ochrony przed niebezpieczeństwami, wynikającymi z szeroko rozumianego ryzyka kredytowego,
- zapewnienie dywersyfikacji ryzyka i alokacji środków finansowych banków,
- wskazanie minimalnych pułapów bezpieczeństwa według oceny regulatorów,
- umożliwienie właściwej dywersyfikacji i segmentacji portfela kredytowego,
- umożliwienie kierownictwu banku kształtowanie właściwej polityki w zakresie bezpiecznej bazy zdywersyfikowanego portfela kredytowego.

Artykuł 71 ustawy Prawo bankowe wymienia następujące ograniczenia w tym zakresie:

1) uma udzielonych kredytów, pożyczek pieniężnych, nabytych obligacji i innych niż akcje papierów wartościowych, wierzytelności z tytułu gwarancji bankowych, poręczeń i akredytyw oraz innych wierzytelności banku w stosunku do jednego podmiotu lub podmiotów powiązanych kapitałowo i organizacyjnie ponoszących wspólnie ryzyko gospodarcze, nie może przekroczyć 25 % funduszy własnych banku.

³⁶ Daniluk D., Limity koncentracji kredytów i innych wierzytelności jako warunek budowy bezpiecznego portfela kredytowego banku, *Bank i Kredyt*, 2/1993.

2) suma wierzytelności banku w odniesieniu do podmiotów, o których mowa w poprzednim punkcie, w stosunku do których wierzytelności przekraczają 10 % funduszy własnych banku, nie może łącznie przekroczyć 800 % tych funduszy.

3) zarząd banku jest obowiązany zgłaszać każdorazowo do Komisji Nadzoru Bankowego fakt udzielenia kredytu w wysokości przekraczającej 10 % funduszy własnych banku.

W krajach Unii Europejskiej limity koncentracji zostały określone w Dyrektywie 92/121/EEC z 21 grudnia 1992 roku. Dyrektywa ta jak i inne daje pewną swobodę krajom-członkom UE do ich przełożenia na normy prawa wewnętrznego, jednak przy zachowaniu zasad i celów płynących z dyrektyw. Można zatem uznać, iż regulacje zawarte w nowym polskim Prawie bankowym odpowiadają wymaganiom unijnym. Stanowią one jednak poważną barierę dla banków, których kapitały własne nie pozwalają na kreację większych kredytów. Odbiera to im większych klientów, którzy korzystają z usług konkurencji. Rozwiązanie tego problemu można częściowo odnaleźć w artykule 73 Prawa bankowego, który dopuszcza możliwość tworzenia konsorcjów bankowych, w celu wspólnego udzielenia kredytu. W umowie o utworzeniu konsorcjum, banki ustalają warunki udzielenia kredytu i jego zabezpieczenia oraz wyznaczają bank umocowany do zawarcia umowy kredytu. Ryzyko związane z udzielonym kredytem rozkłada się proporcjonalnie do wysokości wniesionych środków finansowych przez poszczególne banki do wspólnie udzielonego kredytu.

Kwestię tworzenia rezerw reguluje zarządzenie Nr 13/94 prezesa NBP z dnia 10 grudnia 1994 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków. Zgodnie z jego treścią banki mają obowiązek równoważenia skutków ryzyka wynikającego z ich działalności w drodze tworzenia i utrzymywania rezerw celowych dla zapewnienia bezpieczeństwa gromadzonych wkładów oszczędnościowych i lokat. Rezerwy te banki powinny tworzyć na:

1. Należności od podmiotów finansowych i niefinansowych, z wyłączeniem odsetek (także skapitalizowanych) oraz należności w części posiadających gwarancje lub poręczenia Skarbu Państwa lub NBP;

2. Zaciągnięte zobowiązania z tytułu udzielonych gwarancji bądź poręczeń spłaty kredytów i pożyczek;

3. Inne aktywa i zaciągnięte zobowiązania pozabilansowe, jeżeli mogą one stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa wkładów oszczędnościowych i lokat gromadzonych w bankach oraz istotnie zniekształcić sytuację finansową banku.

Rezerwy na należności i zobowiązania wymienione w punktach 1 i 2 ustala się na podstawie indywidualnej oceny ryzyka obciążającego należności lub udzieloną gwarancję bądź poręczenie, jednak w wysokości nie mniejszej niż:

– 20 % w odniesieniu do należności poniżej standardu,

- 50 % w odniesieniu do należności wątpliwych,
- 100 % w odniesieniu do należności straconych.

Banki są zobowiązane do przeprowadzania co kwartał przeglądu należności i udzielonych gwarancji bądź poręczeń spłaty kredytów i pożyczek oraz ustalania ich klasyfikacji. Zgodnie z załącznikiem nr 1 do Zarządzenia banki dokonują w sposób samodzielny odpowiednich analiz i podejmują suwerenne decyzje kierując się dwoma niezależnymi od siebie kryteriami tj. obsługą zadłużenia oraz oceną sytuacji ekonomiczno – finansowej klienta. Bazując na tak przeprowadzonej analizie bank dokonuje klasyfikacji należności (z wyłączeniem odsetek, w tym skapitalizowanych) na cztery kategorie³⁷:

1. Należności normalne (rezerwy celowe nie są wymagane) obejmujące:

a) należności, w przypadku których nie pojawiły się żadne poważniejsze nieprawidłowości w spłatach kapitału i odsetek oraz sytuacja ekonomiczno-finansowa dłużników nie budzi obaw,

b) należności posiadające gwarancje bądź poręczenia Skarbu Państwa lub NBP do wysokości tych gwarancji bądź poręczeń, bez względu na faktyczną sytuację dłużnika.

2. Należności poniżej standardu (wymagane rezerwy celowe w wysokości 20 %) obejmujące:

a) należności w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek wynosi powyżej 1 miesiąca i nie dłużej niż 3 miesiące,

b) należności od dłużników, których sytuacja ekonomiczno-finansowa może stanowić zagrożenie terminowej spłaty należności.

3. Należności wątpliwe (wymagane rezerwy celowe w wysokości 50 %) obejmujące:

a) należności, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek wynosi powyżej 3 miesięcy i nie dłużej niż 6 miesięcy,

b) należności od dłużników, których sytuacja ekonomiczno-finansowa ulega znacznemu pogorszeniu, a zwłaszcza gdy ponoszą oni straty naruszające fundusz statutowy, kapitał akcyjny lub zakładowy, fundusz udziałowy.

4. Należności stracone (wymagane rezerwy celowe w wysokości 100 %) obejmujące:

a) należności w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek wynosi dłużej niż 6 miesięcy,

b) należności od dłużników postawionych w stan likwidacji, z wyjątkiem gdy następuje ona na podstawie przepisów o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, lub w stanie upadłości,

³⁷ Daniluk D., Regulacje i nadzór bankowy w Polsce, op. cit., s. 92 – 93.

c) należności od dłużników, przeciwko którym bank złożył wniosek o wszczęcie postępowania egzekucyjnego lub rozpoczął zaspokajanie się z przedmiotów zabezpieczeń w innym trybie,

d) należności kwestionowane przez dłużników na drodze postępowania sądowego,

e) należności od dłużników, których miejsce pobytu jest nieznane i których majątek nie został ujawniony,

f) należności od dłużników, których sytuacja ekonomiczno-finansowa pogorszyła się w sposób nieodwracalnie uniemożliwiający spłacenie długu.

Banki przeprowadzają co kwartał przeglądy należności i udzielonych gwarancji bądź poręczeń oraz ustalają ich klasyfikację, a także prowadzą ewidencję należności i udzielonych gwarancji zgodną z określonymi kryteriami³⁸.

Rezerwy celowe księgowane są w ciężar kosztów na kontach odpowiedniego zespołu planu kont. Są one sukcesywnie zmniejszane odpowiednio do spłaty należności banku lub po ich przekwalifikowaniu do kategorii o niższym stopniu ryzyka bądź wzrostu rynkowej wartości aktywów, na który zostały utworzone. Podlegają one rozwiązaniu po całkowitym wygaśnięciu przyczyn ich utworzenia. Należności lub inne aktywa spisane w straty banku zmniejszają uprzednio utworzone rezerwy celowe.

Banki mogą tworzyć w ciężar kosztów rezerwy na ryzyko ogólne, służące pokryciu ryzyk związanych z prowadzeniem działalności bankowej. Banki tworzą i wykorzystują te rezerwy na podstawie dokonywanej oceny tego ryzyka, uwzględniającej w szczególności wielkość należności oraz udzielonych zobowiązań pozabilansowych nie objętych rezerwami celowymi.

Rezerwa obowiązkowa banków to wyrażona w złotych część środków pieniężnych w złotych i w walutach obcych zgromadzonych na rachunkach bankowych, środków uzyskanych ze sprzedaży papierów wartościowych oraz innych środków przyjętych przez bank podlegających zwrotowi, z wyjątkiem środków przyjętych od innego banku krajowego, a także środków przyjętych od banku zagranicznego na podstawie umów zawartych przed dniem wejścia w życie ustawy lub środków pozyskanych z zagranicy na co najmniej 2 lata (art.38 ust. 2. Prawa bankowego). Prezes Narodowego Banku Polskiego w uzgodnieniu z Przewodniczącym Komisji Papierów Wartościowych określa, w drodze zarządzenia, odrębne zasady odprowadzania rezerwy obowiązkowej od pasywów zaangażowanych na rynku inwestycji kapitałowych (art. 72 ust. 2 Prawa bankowego). Stopa rezerwy obowiązkowej banków może być zróżnicowana ze względu na umowny okres utrzymywania środków pieniężnych oraz rodzaj waluty.

³⁸ Załącznik do zarządzenia Prezesa NBP, Dz. Urz. NBP Nr 23, poz. 36.

Zasady i tryb naliczania i utrzymywania rezerw obowiązkowych w NBP, w tym rodzaje rachunków bankowych, których nie dotyczy obowiązek utrzymywania rezerw ustala Zarząd NBP.

Do jednego z podstawowych obowiązków prawnych, określonego w ustawie Prawo bankowe należy utrzymanie płynności finansowej. Przepisy prawa bankowego obligują banki do utrzymania płynności płatniczej dostosowanej do rozmiarów i rodzaju prowadzonej działalności, polegającej na prowadzeniu działalności w sposób zapewniający wykonanie wszystkich zobowiązań zgodnie z terminami ich płatności. Nie ma natomiast ilościowych norm płynności w postaci np. ustalenia progowych wartości dla różnych wskaźników płynności. Możliwość taką stwarza co prawda art. 137 Prawa bankowego dając Komisji Nadzoru Bankowego uprawnienie do ustalenia wiążących banki norm płynności, jednak mnogość i różnorodność czynników wpływających na poziom płynności finansowej (tj. jakość zarządzania, dobre imię banku i specyfika przeprowadzanych operacji, region działania i charakterystyka obsługiwanego rynku, pozycja i rola banku w systemie, posiadanie polityki rozwoju banku i systemów kontroli, itp.)³⁹ oraz brak możliwości ich kwalifikacji i określenia, jak silny jest wpływ poszczególnych czynników na poziom płynności finansowej, nie pozwalają na ustalenie obowiązującej normy płynności na szczeblu centralnym. Brak jest zresztą w tym zakresie międzynarodowych norm ostrożnościowych o charakterze ilościowym. W art. 6 Dyrektywy Rady Wspólnoty (obecnie Unii Europejskiej)⁴⁰ wydanej 12 grudnia 1977 roku określono, że będą prowadzone obserwacje, które pozwolą na ustalenie wskaźników do pomiaru wypłacalności i płynności. Do tej pory jednak takich regulacji nie opracowano⁴¹. Nie zwalnia to banków od obowiązku dokonywania oceny aktywów i pasywów, prognozowania przepływów gotówkowych oraz określania wewnętrznych regulaminów, procedur i limitów ostrożnościowych. W szczególności konieczne jest posiadanie sprawnego systemu kontroli poziomu bieżącej płynności finansowej jako elementu kompleksowego systemu informacji zarządczej, niezbędnego do prawidłowego zarządzania bankiem, a zwłaszcza podjęcie przez jego zarząd skutecznych działań prewencyjnych. Jednak po to aby uzyskać w miarę klarowny obraz sytuacji trzeba się zdecydować na zastosowanie konkretnej miary płynności.

³⁹ Śleszyńska – Charewicz E., Lewandowski L., Nadzorcze normy ostrożnego działania banków, *Bank i Kredyt*, 6/1996.

⁴⁰ First Council Directive of Dec. 12, 1977 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to the taking up and pursuit of the business of credit institution – 77/780/EEC.

⁴¹ Iwanicz – Drozdowska M., Wskaźnik płynności, *Bank Spółdzielczy*, 2/1996.

Dla celów sprawozdawczych i analitycznych zostały ustalone pewne miary płynności, które wdrożono w postaci odpowiednich formularzy przekazywanych przez banki co miesiąc do nadzoru bankowego. Ukazują one analizę okresów płatności ich aktywów i pasywów. Sprawozdanie takie powinno zawierać następujące elementy⁴²:

a. Klasyfikację aktywów i pasywów wg trzech kategorii: złotówkowe, w walutach zbywalnych i niezbywalnych.

b. Wyszczególnienie transakcji z klientami, bankami, sektorem społecznym oraz transakcji w papierach wartościowych.

c. Oddzielny opis aktywów według następujących przedziałów pozostających okresów zapadalności, w odróżnieniu od okresów kontraktowych:

- a`vista,
- poniżej miesiąca,
- od 1 do 3 miesięcy,
- od 3 do 6 miesięcy,
- od 6 miesięcy do 1 roku,
- od 1 roku do 2 lat,
- od 2 lat do 5 lat,
- powyżej 5 lat.

Jak dotychczas nie ustalono normatywnych regulacji, określających granice bezpieczeństwa dla zachowania płynności. Jedynie regulacje wewnętrzne nadzoru bankowego stanowią, że współczynnik określający stosunek aktywów bilansowych do pasywów bilansowych tej samej grupy płynności, w szczególności grupy w przedziale do trzech miesięcy, wskazuje na:

- stan bardzo dobry, gdy wynosi 0,9 i więcej,
- stan dobry, gdy wynosi 0,7 – 0,89,
- stan prawidłowy, gdy wynosi 0,4 – 0,69,
- stan nieprawidłowy, gdy wynosi poniżej 0,4.

Dodatkowym uzupełnieniem są wskazówki postępowania zawarte w Zaleceniu Nr 5 prezesa NBP z dnia 18 września 1990 r. dotyczącym pomiaru płynności finansowej banków. Za generalną zasadę uznaje się w nim dążenie do zrównania okresów na jakie przyjmowane są wkłady i lokaty z okresami, w których te środki są zagospodarowane przez banki (tzw. “złota reguła bankowa”). Postępowanie takie jest niezbędne dla prawidłowej oceny własnej kondycji finansowej banku, zminimalizowania ryzyka w wyjątkowych sytuacjach, (wycofywania przez klientów ulokowanych w bankach środków) oraz kontrolowania ryzyka stopy procentowej. Należy jednak podkreślić, że określona w taki sposób płynność nie gwarantuje bezpieczeństwa banku. Obliczenia takie nie uwzględniają otoczenia banku, które odgrywa bardzo znaczącą rolę.

⁴² Bereza S., Zarządzanie ryzykiem bankowym, Związek Banków Polskich, Warszawa 1993, s. 41.

Podsumowanie

W podsumowaniu należy stwierdzić, że jakość i znaczenie poszczególnych norm łatwiej dostrzec, jeżeli są postrzegane i analizowane w całości, jako kompleksowy pakiet wzajemnie skorelowanych parametrów ostrożnościowych. Nie sposób bowiem analizować wypłacalności danej instytucji finansowej bez oceny jakości jej aktywów czy poziomu rezerw celowych. Nie należy jednak zapominać, że normy ustanowione przez nadzór bankowy stanowią jedynie przybliżone ramy bezpiecznego postępowania banku i rodzaj amortyzatora między rentownością a bezpieczeństwem banku. Jest to tylko część norm, które powinny pomagać w zarządzaniu bankiem. Podstawowe znaczenie powinny mieć wewnętrzne procedury, normy i limity opracowane przez sam bank na bazie indywidualnych doświadczeń. Należy też wskazać dwa główne ośrodki, na których spoczywa główny ciężar odpowiedzialności za bezpieczeństwo działalności banków, tj.: zarządy banków oraz instytucje nadzorcze (NBP, Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego).

Należy podkreślić, iż bankowe regulacje ostrożnościowe wprowadzone w Polsce są wypadkową najlepszych praktyk i doświadczeń międzynarodowego nadzoru bankowego. Oparte są one w dużej mierze na regulacjach wydawanych przez Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego oraz dyrektywach Unii Europejskiej. Dzięki temu zbliżają one polską bankowość do standardów międzynarodowych, powszechnie uznanych i akceptowanych w świecie zachodnim. Są także dostosowane do specyfiki polskiej gospodarki, bankowości oraz do polskiego systemu prawa.

LITERATURA:

1. *Bereza S.*, Zarządzanie ryzykiem bankowym, Związek Banków Polskich, Warszawa 1993.
2. *Borys G.*, Ryzyko bankowe, Bank, 10/1995.
3. *Daniluk D.*, Limity koncentracji kredytów i innych wierzytelności jako warunek budowy bezpiecznego portfela kredytowego banku, Bank i Kredyt, 2/1993.
4. *Daniluk D.*, Regulacje i nadzór bankowy w Polsce, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 1996.
5. *Dębski W.*, Ryzyko bankowe, Bank i Kredyt, nr 10/1994.

6. Dyrektywa z 17 kwietnia 1989 r. w sprawie funduszy własnych banków – Council Directive of 17 April 1989 on the own funds of credit institutions – 89/299/EEC + 91/633/EEC + 92/16/EEC – (OJ L 124, 05.05.1989 + OJ L 339, 11.12.1991 + OJ L 75, 21.03.1992).
7. Dyrektywa z 18 grudnia 1989 r. w sprawie współczynnika wypłacalności instytucji kredytowych – Council Directive of 18 December 1989 on a solvency ratio for credit institution – 89/647/EEC + 91/31/EEC (OJ L 386 30.12.1989 + OJ L 17, 23.01.1991).
8. Encyklopedia Organizacji i Zarządzania, PWE, Warszawa 1981.
9. Fedorowicz Z., Ryzyko bankowe, WPWSBiA, Warszawa 1996.
10. First Council Directive of Dec. 12, 1977 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to the taking up and pursuit of the business of credit institution – 77/780/EEC.
11. *Graddy D.B., Spencer A.H.*, Managing Commercial Banks: Community, Regional, Global, Prentice Hall, New Jersey 1990.
12. *Grafikowa V.*, Zarządzanie kapitałem banku a współczynnik wypłacalności w nowej postaci, Bankier, 7/1993.
13. *Gruszka B.*, Rozwój systemu bankowego w Polsce a wytyczne EWG, Materiały z konferencji Katedr Bankowości i Finansów w Polanicy Zdroju – 26.10.1993 r.
14. *Iwanicz – Drozdowska M.*, Regulacje ostrożnościowe – powstanie i ewolucja, Bank i Kredyt, 9/1996.
15. *Iwanicz – Drozdowska M., Nowak A.*, Ryzyko bankowe (cz. I), Bank Spółdzielczy, 1/1997.
16. *Iwanicz – Drozdowska M.*, Normy ostrożnościowe (cz. II), Współczynnik wypłacalności, Bank Spółdzielczy, 11/1995.
17. *Iwanicz – Drozdowska M., Nowak A.*, Ryzyko bankowe (cz. III), Ryzyko kredytowe, Bank Spółdzielczy, 5/1997.
18. *Iwanicz – Drozdowska M., Nowak A.*, Ryzyko bankowe (cz. IV), Ryzyko stopy procentowej, Bank Spółdzielczy, 6/1997.
19. *Iwanicz – Drozdowska M., Drozdowski A.*, Ryzyko bankowe (cz. V), Ryzyko w obrocie papierami wartościowymi, Bank Spółdzielczy, 7/1997.
20. *Iwanicz – Drozdowska M.*, Wskaźnik płynności, Bank Spółdzielczy, 2/1996.
21. *Jaworski W., L.* (red.), Współczesny bank, Poltext, Warszawa 2001.

22. *Jaworski W., L., Zawadzka Z.* (red.), *Bankowość*, podręcznik akademicki, Poltext, Warszawa 2001.
23. *Kropielnicka A.*, Analiza ryzyka w controllingu, *Bank i Kredyt*, 7/1993.
24. *Krzyżewski J.*, Aspekty prawne procesów dostosowawczych w polskim systemie bankowym, *Bank i Kredyt*, 6/1997.
25. *Lejman P., Warcok K.*, Rodzaje ryzyka w procesie zarządzania oddziałem banku komercyjnego, *Bank*, 7/1996.
26. *Osiński J., Stopyra J.*, Płynność sektora bankowego a regulacja podaży pieniądza, *Bank i Kredyt*, 5-6/1993.
27. *Słownik języka polskiego*, tom III, PWN, Warszawa 1981.
28. *Śleszyńska – Charewicz E., Lewandowski L.*, Nadzorcze normy ostrożnego działania banków, *Bank i Kredyt*, 6/1996.
29. *The New Basel Capital Accord – an Explanatory Note, Annex 2*, Basel Committee on Banking Supervision, January 2001.
30. Załącznik do zarządzenia Prezesa NBP, *Dz. Urz. NBP* Nr 23, poz. 36.
31. Zarządzenie nr 7/1993 Prezesa NBP z dnia 20 maja 1993 r. w sprawie norm dotyczących pokrycia funduszami własnymi aktywów banku, *Dz. Urz. NBP* z 1993 r., nr 6, poz. 11.
32. *Zawadzka Z.*, *Ryzyko bankowe. Ryzyko stopy procentowej i ryzyko walutowe*, Poltext, Warszawa 1995.